

ACTA

GONDOLATSZABADSÁG, SZÓLÁSSZABADSÁG,
NYELVSZABADSÁG

ANDRÁSSY György
egyetemi tanár (PTE AJK)

1. Bevezetés

Ennek a tanulmánynak a címében három olyan szabadság áll egymás mellett, melyek közül az első kettő közismert, az utolsó, a nyelvszabadság viszont nem az, s ezért fölmerül a kérdés: létezik-e egyáltalán ez a harmadikként megnevezett szabadság? Az alábbiakban azt a véleményemet fogom kifejezni, hogy van, létezik nyelvszabadság, hogy ez a szabadság éppen olyan alapvető szabadság, mint a gondolatszabadság és a szólásszabadság, hogy ez a szabadság a gondolatszabadságból, a szólásszabadságból és a vallásszabadságból következik, s hogy mindezekre tekintettel a nyelvszabadságot is el kellene ismerni, azaz mind az elméletnek, mind pedig a jogalkotásnak ki kellene egészítenie a szabadságjogok listáját a nyelvszabadsággal.

Amikor nyelvszabadságról beszélünk, nem arra a szabadságra gondolok, amelyet egy adott nyelv használata során élvezünk, és amelyet voltaképpen stíluszabadságként, nyelvi stíluszabadságként foghatunk fel, hanem arra a szabadságra, melynek értelmében minden embernek joga van a saját nyelve és bármely más nyelv használatához, s bizonyos feltételek teljesülése esetén joga van a saját nyelvét hivatalos nyelvként is használni, valamint a közoktatási intézményekben a saját nyelvén tanulni.

Miért fontos a nyelvszabadság, s miért lenne fontos e szabadság elismerése? Úgy vélem, épp azért, amiért fontosak más emberi jogok, s amiért fontos elismerni más emberi jogokat is. Nevezetesen, ha van, ha létezik egy emberi jog, amelyet még nem ismertek el, amely tehát nem tűnt fel a pozitív jogban, akkor e joggal kapcsolatban még védtelen, kiszolgáltatott az emberi személyiség, az emberi méltóság, s ezért súlyos emberi jogi sérelmek maradhatnak rejtve, illetve kerülhetnek téves megvilágításba; rosszabb esetben súlyos emberi jogi sérelmeket szenvedhetnek el emberek úgy, hogy mások és a hatóságok épp őket hibáztatják.

Szerencsére a nyelvszabadság nem teljesen új fogalom a pozitív jogban: Belgium alkotmánya kezdettől fogva elismeri, elismerte továbbá két 19. századi magyar törvény, s újabban, 1999 óta elismeri Svájc alkotmánya is, igaz, e jogszabályok közül

csak a svájci alkotmány nevezte néven. Ami a nemzetközi jogot illeti, ez is elismerte már a nyelvszabadságot, de szintén anélkül, hogy néven nevezte volna. Amikor tehát arra vállalkozom, hogy kimutassam: van, létezik nyelvszabadság, s hogy a nyelvszabadság is emberi jog, voltaképpen nem állítok túl nagy újdonságot: inkább csak explicitté teszem azt, ami túlnyomórészt még csak implicit formában része a nemzeti és nemzetközi jogoknak.

2. Egy filozófiai érv

Az ok, amiért egy filozófiai érveléssel kezdem a nyelvszabadság igazolását az, hogy én magam filozófiai összefüggésben jutottam el a nyelvszabadság eszméjéhez. Az inspirációt egy konferencia-meghívás és egy filozófiai szöveg helye együttesen adta. A szöveg John Rawls *Az igazságosság elmélete* című híres művének egy részlete volt.

Helyezkedjünk bele ezért Rawls igazságosság-elméletébe, amely a jól berendezett társadalom alapvető elveiről, illetve ezeknek az elveknek a felismeréséről, elfogadásáról és igazolásáról szól.¹ Ez az elmélet – Rawls szavaival – „a társadalmi szerződés elméletének Locke, Rousseau és Kant által képviselt hagyományos elméletéhez” kapcsolódik, ennek az elméletnek az „általánosítása és – az elvonatkoztatást illetően – magasabb szintre emelése”.² Képzeljünk most el ezen az elméleten belül a Rawls által gondosan felvázolt „eredeti helyzetet”, vagyis azt a helyzetet, amely ebben az elméletben „ugyanazt a szerepet tölti be, mint a társadalmi szerződés hagyományos elméletében a természeti állapot”.³ Ez a helyzet Rawlsnál már „pusztán hipotetikus” állapot, mely az igazságosság, illetve a jól berendezett társadalom alapvető elveinek felismerését szolgálja; egyebek közt azzal, hogy a szerződő felek „a tudatlanság fátyla mögött” választják meg a szóban forgó elveket.⁴

Ebben az eredeti helyzetben a szerződő felek tudják például, hogy különféle vallási és erkölcsi meggyőződéseik vannak, de nem tudják, hogy mely vallás vagy erkölcsi meggyőződés követői, s hogy saját vallási vagy erkölcsi felfogásuk többségben vagy kisebbségben van-e társadalmukban. Az eldöntendő kérdés számukra az, hogy milyen elvet fogadjanak el a polgárok szabadságainak korlátozására, illetve szabályozására. Rawls úgy vélte, a felek számára ilyen körülmények között „az egyenlő lelkiismereti szabadság” az egyedüli elv, amelyet elismerhetnek.⁵

„Nem tehetik kockára szabadságukat annak megengedésével, hogy az uralkodó vallási vagy erkölcsi tan tetszése szerint üldözhesse vagy elnyomhassa a többi vallást vagy erkölcsi felfogást. Még ha föltesszük is (vitathatóan), hogy valószínűbb, hogy valakiről majd az derül ki, hogy a többséghez tar-

¹ John RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1997. 23., 27., 37–42.

² Uo. 12.

³ RAWLS i. m. (8. l.) 31.

⁴ Uo., 12. 23. 30–33.

⁵ Uo., 252.

tozik (már ha van többség), ez a hazardírozás arra vallana, hogy az illető nem vette komolyan az emberek vallási vagy erkölcsi meggyőződéseit, illetve nem értékelte nagyra a szabadságot e meggyőzések gyakorlására. Ám nem hagyhatnák jóvá a felek a hasznosság elvét sem. Ebben az esetben ugyanis szabadságuk alá lenne vetve a társadalmi érdekek latolgatásának, s felhatalmazást adnának korlátozására, ha ez a vágyak teljesülésének nagyobb, végső egyenlegéhez vezetne.⁶

De nem képzelhetjük-e el éppígy – merült fel bennem egykor a gondolat –, hogy az eredeti helyzetben a szerződő felek azt is tudják, hogy különféle nyelveket beszélnek, hogy különféle nyelvűek, ám nem tudják, hogy mely nyelv a sajátjuk, s hogy saját nyelvük többségben vagy kisebbségben van-e társadalmukban? Nos, nyilván elképzelhetjük, sőt el is kell képzelnünk, hiszen amellet, hogy tény, hogy az embereknek különféle vallási és erkölcsi meggyőzések vannak, tény az is, hogy az embereknek különböző nyelveik vannak, hogy különféle nyelveket beszélnek, hogy más és más nyelven élnek az életüket. Nem lehet kétséges továbbá, hogy vallásukhoz és erkölcsi meggyőzésekhez hasonlóan nyelvük is alapvető jelentőségű számukra, hiszen nyelv nélkül nem is tudnának emberi életet élni, ám sokan közülük csak egyetlen nyelvet beszélnek és értenek, a sajátjukat, s még azok is, akik beszélnek és értenek egy vagy több más nyelvet is, rendszerint a sajátjukat beszélik és értik a legjobban, s a sajátjukat használják a legszívesebben és a leggyakrabban. Következésképpen abba az eldöntendő kérdésbe, hogy a szerződő felek milyen elvet fogadjanak el a polgárok szabadságainak korlátozására, illetve szabályozására, beletartozik a nyelvi kérdés is.

Vajon mely elv lenne elfogadható a felek számára ilyen körülmények között? Nos, úgy tűnik – vontam le a következtetést –, hogy „az egyenlő nyelvszabadság” az egyedüli elv, amelyet a felek elismerhetnének. Nem tehetnék kockára ugyanis szabadságukat annak megengedésével, hogy az uralkodó nyelv tetszése szerint üldözhesse vagy elnyomhassa a többi nyelvet. Még ha föltesszük is (vitathatóan), hogy valószínűbb, hogy valakiről majd az derül ki, hogy a többséghez, a nyelvi többséghez tartozik (már ha van többség), ez a hazardírozás arra vallana, hogy az illető nem vette komolyan az emberek nyelvének értékét, illetve nem értékelte nagyra a szabadságot e nyelvek használatára. Ám nem hagyhatnák jóvá a felek a hasznosság elvét sem. Ebben az esetben ugyanis szabadságuk, nyelvszabadságuk alá lenne vetve a társadalmi érdekek latolgatásának, s felhatalmazást adnának korlátozására, ha ez a vágyak teljesülésének nagyobb végső egyenlegéhez vezetne.

Nagyjából így szól tehát az érvelésem a nyelvszabadság mellett: nem tettem mást, csak alkalmaztam Rawls érvét a nyelvi kérdésre.⁷ Megjegyzem, Rawls maga is utalt az ilyen alkalmazási, illetve kiterjesztési lehetőségekre, hiszen az egyenlő lelkiismer-

⁶ Uo., 252–253.

⁷ Vö. ANDRÁSSY György: Etnikai kisebbségek és emberi jogok. *Regio*, 4. évf., 1993/2., http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz_kovetk=5252&elozo=El%20C5%91z%20C5%91+sz%20C3%A1m&fusz_elo=5254

reti szabadság megindokolását így vezette be: „az erre az esetre vonatkozó indoklás általánosítható – ha nem is mindig ugyanazzal a meggyőző erővel – más szabadságokra vonatkozóan is”.⁸

3. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27. cikke

Az Egyezségokmány 27. cikkének elfogadására hosszú viták után került sor,⁹ s a viták az elfogadást követően sem szüntek meg, csupán új fázisba léptek: ettől kezdve egyre inkább a cikk végrehajtásával összefüggő kérdésekre összpontosultak.¹⁰ Az alábbiakban e vitapontokkal csak a legszükségesebb mértékben foglalkozom majd: nem azért, mert úgy gondolom, ezek már mind megoldódtak, hanem azért, mert nézetem szerint a 27. cikkel kapcsolatban a legfontosabb problémákat másként, az eddig megszokottaktól eltérő módon kell fölvetni. Nézzük először is a cikk szövegét:

„Azokban az államokban, ahol etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek léteznek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját kultúrájukat élvezzék, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”¹¹

Az Egyezségokmány e cikke három jogot ismer el egy sajátos negatív megfogalmazásban: az etnikai kisebbségekhez tartozó személyek számára a saját kultúra élvezetéhez, a vallási kisebbségekhez tartozó személyek számára a saját vallás megvállalásához és gyakorlásához, s a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek számára a saját nyelv használatához való jogot.¹² A továbbiakban kizárólag az utóbbi joggal foglalkozom, melynek szövege – ha eltekintünk a 27. cikk egyéb részeitől – így hangzik:

⁸ RAWLS i. m. (8. lj.) 252.

⁹ A viták valójában már 1947-ben megkezdődtek azzal, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának első tervezetében bekerült egy olyan cikk, amely az Egyezségokmány 27. cikkének őseként fogható fel. Arról, hogy hogyan maradt ki végül e cikk, s a pótlására benyújtott valamennyi szövegjavaslat a Nyilatkozat végleges szövegéből, s hogy miként fogadták el e cikknek azt a változatát, amelyet ma az Egyezségokmány 27. cikkeként ismerünk, ld. ANDRÁSSY i. m. (3. lj.) 261–392., valamint Patrick THORNBERRY: *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, Clarendon Press, 1991. 121–153. és Manfred NOWAK: *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*. Kehl am Rhein, Engel, 2005. 635–642.

¹⁰ THORNBERRY i. m. (16. lj.) 151–153. és Francesco CAPOTORTI: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York, United Nations, 1979.

¹¹ A rendelkezés magyar fordítását a kihirdető jogszabályból (1976. évi 8. tvr.) kölcsönözöm, a fordítást azonban az angol szöveg alapján pontosítottam.

¹² Capotorti ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy tanulmánya „a 27. cikk logikai és betű szerinti értelmezése alapján a kultúrára vonatkozó jogokat úgy fogta fel, mint amelyek az etnikai kisebbségek tagjaira, a vallásgyakorlással kapcsolatos jogokat, mint amelyek a vallási kisebbségekre, s a nyelv használatával kapcsolatos jogokat, mint amelyek a nyelvi kisebbségekre vonatkoznak”. CAPOTORTI i. m. (17. lj.) 590.

„Azokban az államokban, ahol [...] nyelvi kisebbségek léteznek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben [...] saját nyelvüket használják.”

A szöveggel, s a benne foglalt jogalany-meghatározással első látásra nincs nagyobb baj, hiszen úgyszólván természetes, magától értetődő, hogy a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják. Mi hát akkor a probléma? Az, ami a jogalanyok meghatározásából következik. A jogalanyok meghatározásából pedig az következik, hogy azokban az államokban, amelyekben nyelvi kisebbségek léteznek, s amely államokban az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják, a nyelvi *többséghez* tartozó személyektől már meg lehet tagadni ugyanezt a jogot. Más szóval abból, hogy az ilyen államokban a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják, az következik, hogy ugyanezen államokban a nyelvi *többséghez* tartozó személyektől viszont meg lehet tagadni ugyanezt a jogot. Ez azonban maga a képtelenség, a merő igazságtalanság! Hiszen a napnál is világosabb, hogy a nyelvi *többséghez* tartozó személyektől sem szabadna megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják.

Nos, a jogalanyokkal kapcsolatban ez az a probléma, amelyet nem vetettek még fel ilyen élesen, és ez az a probléma, amelynek fényében nyilvánvaló, hogy az Egyezségokmány megalkotói *kisebbségi* kérdésként fogtak fel egy *egyetemes*, minden embert érintő kérdést. Ez érthetetlen, s nem csupán azért, mert minden ember nyelvhasználó, és minden embernek van saját nyelve, hanem azért is, mert az Egyezségokmány megalkotói épp egyetemes, minden embert megillető jogok elismerésére törekedtek. Ily módon nem csoda, hogy rossz, hogy elhibázott a 27. cikkben elismert nyelvi jog alanyainak meghatározása az Egyezségokmány alapvető elveinek tükrében is.

Először is ellentétes ez a jogalany-meghatározás az emberi jogok *egyetemességének* az Egyezségokmányt mélyen átható elvével: azzal az elvvel tehát, mely szerint az emberi jogok *minden* embert megilletnek.¹³ A 27. cikkben elismert nyelvi jog ugyanis nem egyetemes, hanem partikuláris jog: nem illet meg minden embert, hanem csak bizonyos embereket, ti. a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyeket. Másodsor, ellentétes a 27. cikk jogalany-meghatározása a *megkülönböztetés tilalmának* elvével is. Ezt az elvet az Egyezségokmány tételesen is lefekteti a 2. és a 26. cikkben, s ennek során nevesítve is tiltja a nyelvi megkülönböztetést. Ehhez képest a 27. cikk éppenséggel megkülönbözteti az embereket nyelv szerint. A cikk értelmében ugyanis azokban az államokban, amelyekben nyelvi kisebbségek léteznek, az

¹³ Az emberi jogok egyetemességének elve végső soron az emberi jogok fogalmából következik: az emberi jogok uralkodó felfogása szerint ugyanis emberi jogoknak azokat a jogokat nevezzük, amelyek pusztán emberi mivoltuknál fogva illetik meg az embereket. (Jack DONNELLY: *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca, Cornell University Press, 2003. 10., 13.) Ha azonban ez így van, akkor ezek a jogok eleve megilletnek minden embert, azaz ab ovo egyetemesek.

ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől, vagyis azoktól a személyektől, akiknek a nyelve kisebbségben van, nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják. Amiből viszont – ahogy arra már rámutattam – az következik, hogy ugyanezen államokban azoktól a személyektől, akik a nyelvi többséghez tartoznak, más szóval azoktól a személyektől, akiknek a nyelve többségben van, már meg lehet tagadni ugyanezt a jogot. Ez pedig nyelvi megkülönböztetés.

Harmadszor, ellentétes a 27. cikk jogalany-meghatározása az *egyenlő jogvédelem* elvével, illetve a *törvény egyenlő védelméhez* való joggal is, melyet az Egyezségokmány 26. cikke ismer el. A 27. cikk ugyanis védelmet nyújt a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyeknek, amikor kinyilvánítja, hogy e személyeket nem lehet megfosztani attól a jogtól, hogy saját nyelvüket használják, ám megengedi, hogy a nyelvi többséghez tartozó személyeket megfosszák ugyanettől a jogtól.

Ilyenformán az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jog alanyainak meghatározása nemcsak azért rossz, mert kirívóan ésszerűtlen és logikátlan, hanem – ettől nyilván nem függetlenül – azért is, mert ellentétes az emberi jogok nemzetközi jogának három fontos elvével. Nyilvánvaló továbbá, hogy a hiba súlyos, hiszen az Egyezségokmány megalkotói voltaképpen önmaguk emberi jogi meggyőződésével, saját elveikkel – az Egyezségokmányt is átható elveikkel – kerültek szembe. S mindezt tetézi, hogy biztosak lehetünk benne: az Egyezségokmány megalkotói a legkevésbé sem kívánták megtagadni a nyelvi többségekhez tartozó személyektől azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját nyelvüket használják. Mindebből természetesen az következik, hogy a hibát ki kellene javítani.

A megoldás a fentiek értelmében egyszerű és világos: ki kellene mondani, hogy senkitől sem lehet megtagadni azt a jogot, hogy a saját nyelvét használja, illetve el kellene ismerni, hogy mindenkinek joga van a saját nyelve használatához. Ami a hiba kijavításának módját illeti, az elképzelhető jogalkotással és jogalkalmazással egyaránt. A jogalkotási megoldás alapját az Egyezségokmány 51. cikke képezi, mely kimondja, hogy bármely részes állam módosító, illetve kiegészítő javaslatot terjeszthet elő az Egyezségokmányhoz. Nem kizárt azonban a jogfejlesztő jogértelmezés útján történő korrekció sem, hiszen – mint említettem – nyilvánvaló, hogy az Egyezségokmány megalkotói nem kívánták megtagadni a nyelvi többségekhez tartozó személyektől sem a szóban forgó jogot. Ily módon az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága akár ki is mondhatná, hogy a 27. cikkben elismert nyelvi jogot nem lehet megtagadni a nyelvi többséghez tartozó személyektől sem. A Bizottságnak erre már lett is volna alkalmja, de nem élt a lehetőséggel: a Ballantyne, Davidson v. Canada, valamint a McIntyre v. Canada ügy¹⁴ együttes elbírálása során elutasította a panasznak a 27. cikkre vonatkozó részét. Az indokolás így hangzott:

¹⁴ Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada, 359/1989 and 385/1989. UN. Doc. CCCPR/C/47/D/359/1989 and 385/1989/Rev.1 (1993).

„Ami a 27. cikket illeti, a Bizottság megjegyzi, hogy ez a rendelkezés államokban élő kisebbségekre vonatkozik; ez pedig, amint az Egyezségokmány valamennyi rendelkezésének az „államra” vagy az „államokra” történő hivatkozása, a megerősítő államokra. Az Egyezségokmány 50. cikke kimondja továbbá, hogy az Egyezségokmány rendelkezései kiterjednek a szövetségi államok minden részére bármilyen korlátozások és kivételek nélkül. Ennek megfelelően a 27. cikkben mondott kisebbségek egy ilyen államban levő kisebbségek és nem egy bármilyen tartományban levő kisebbségek. Egy csoport többséget képezhet egy tartományban, de mégis kisebbségben van egy államban és ilyenformán jogosult a 27. cikk jótéteményeire. Kanada angol nyelvű polgárai nem tekinthetők nyelvi kisebbségnek. A panaszosoknak ezért nincs jogigényük az Egyezségokmány 27. cikke alapján.”¹⁵

A Bizottság érvelése logikus, mindazonáltal úgy vélem, homályban hagyja a legnagyobb problémát: azt, hogy a tétel, miszerint a panaszosoknak nincs jogigényük a 27. cikk alapján, tartalmi oldalról zavaros, mondhatni kétségbeejtően ellentmondásos. A tétel ugyanis azt jelenti, hogy a panaszosoknak, akik azért fordultak a Bizottsághoz, mert hazájuk hatóságai eltiltották őket egy bizonyos körben a saját nyelvük használatától, s ezzel érzésük szerint megsértették a saját nyelvük használatához való jogukat, épp az Egyezségokmány 27. cikke, vagyis a saját nyelv használatához való jogot elismerő cikke alapján nincs jogigényük. De hát mely cikk alapján lenne inkább jogigényük, ha nem a saját nyelv használatához való jogot elismerő 27. cikk alapján, ha történetesen épp a saját nyelvük használatához való joguk megsértése miatt fordultak a Bizottsághoz?

A Bizottság szerint – mint láttuk – a panaszosoknak azért nem volt jogigényük az Egyezségokmány 27. cikke alapján, mert a 27. cikk csak a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek számára ismeri el a saját nyelv használatához való jogot, a panaszosok viszont a Bizottság megítélése szerint a nyelvi többséghez tartoztak. Ez a megkülönböztetés azonban érthetetlen és abszurd. Ezért a Bizottságnak módjában állt volna egy átfogóbb, az emberi jogok általános elveit is figyelembe vevő jogértelmezéssel kimondani, hogy a 27. cikkben elismert nyelvi jog megilleti a nyelvi többséghez tartozó személyeket is.

Az Egyezségokmány 27. cikkének szövegezése azon túl, hogy rosszul, hibásan definiálja a cikkben elismert nyelvi jog alanyait, úgy vélem, rosszul, hibásan definiálja e nyelvi jog *tartalmát* is. Helyesnek, ésszerűnek tartom, hogy a jogalanyoktól nem lehet megtagadni a saját nyelvük használatához való jogot. De miért ne tanulhatnának és használhatnának más nyelvet is, ha úgy akarják? Ezt a jogot miért lehet tőlük megtagadni? Hiszen nyilvánvaló, hogy a más nyelvek tanulásához és használatához való jog megtagadása ellentmond minden ésszerűségnek, s éppily nyilvánvaló, hogy az ENSZ Közgyűlése sem kívánta lehetővé tenni e jog megtagadását.

¹⁵ Uo., 11.2.

Ha a mondottakból kiindulva kijavítjuk az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jog tartalmának definícióját, akkor azt kapjuk, hogy a jogalanyoktól nem lehet megtagadni sem azt a jogot, hogy a saját nyelvüket használják, sem pedig azt a jogot, hogy más nyelveket használjanak. Ez esetben viszont nyilván nem lehet megtagadni tőlük azt a jogot sem, hogy adott körülmények között ők válasszák meg, hogy mely nyelvet fogják használni. Ez azonban azt jelenti, hogy a jogalanyoktól nem lehet megtagadni a jogot az általuk használt nyelv megválasztásához, más szóval a nyelvszabadsághoz. Eszerint az Egyezségokmány megalkotóinak a 27. cikkben elismert nyelvi jog tartalmát úgy kellett volna meghatározniuk, hogy a jogalanyoktól nem lehet megtagadni a jogot a nyelvszabadsághoz.

Még ezek után is fölvetethető azonban valaki, hogy a hiba talán nem is abban áll, hogy az Egyezségokmány megalkotói kétszeresen is rosszul definiálták a 27. cikkben elismert nyelvi jogot, hanem abban, hogy egyáltalán elismerték. Vajon nem az lett volna-e a jó, a helyes megoldás, ha egyszerűen kihagyják ezt a jogot a 27. cikkből? Ahhoz, hogy ezt megvizsgálhassuk, elegendő, ha úgy teszünk, mintha az Egyezségokmány megalkotói üresen hagyták volna a 27. cikkben elismert nyelvi jog helyét. Legyen tehát ez a kiindulópontunk.

4. A nyelvszabadság elismerésének igénye a kisebbségi kérdéstől függetlenül is fölmerül

Figyeljünk fel először is arra, hogy az Egyezségokmányban elismert jogok egy része szoros kapcsolatban áll a nyelvvel. A 18. cikk például elismeri a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát, s ez eszünkbe juttathatja, hogy az emberi gondolkodás mélyen bele van ágyazva a nyelvbe, s hogy mi, emberi lények nem is vagyunk képesek nyelven kívül vagy nyelv nélkül gondolkodni, de legalábbis racionálisan, irányítottan, logikusan, propozicionálisan vagy átgondoltan gondolkodni.¹⁶ Következésképpen a gondolat szabadságához való jog élvezete el sem igen képzelhető nyelvhasználat nélkül. Nem igazán képzelhető el persze nyelvhasználat nélkül a lelkiismeret és a vallás szabadsága sem, hiszen ez a szabadság mindenekelőtt a vallás és a meggyőződés elfogadásának, illetve megválasztásának a szabadságát jelenti, ez pedig a dolog természeténél fogva szintén gondolkodással, s így nyelvhasználattal jár.

Mindez persze az ún. *belső* szabadság körébe esik: azokat a gondolati-szellemi folyamatokat foglalja magában, amelyek az emberi bensőben zajlanak le, s így az ezekkel együtt járó nyelvhasználat is még csak mintegy *belső* beszéd. A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága azonban magában foglalja a *külső* szabadságot is, azt a szabadságot tehát, hogy mindenki ki is nyilváníthassa a maga által elfogadott, illetve választott vallását vagy meggyőződését, és pedig – az Egyezségokmány szavaival – „egyéniileg vagy másokkal közösségben, nyilvánosan vagy magánkörben”, „istentisztelet, szertartás, gyakorlás vagy tanítás útján”. Nos, az istentiszteletnek, szertartásnak, gyakorlásnak és tanításnak természetesen lehetnek és vannak is olyan

¹⁶ David CRYSTAL: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris, 1998. 25.

mozzanatai, amelyek beszéd, felolvasás vagy ének, vagyis külső nyelvhasználat nélkül mennek végbe, ám szinte mindig vannak olyan mozzanatai is, amelyekhez külső nyelvhasználat társul. Ez pedig azt jelenti, hogy a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága külső szabadságként gyakran, mondhatni tipikusan nyelvhasználattal jár. Hasonló eredményre vezet az Egyezségokmány 19. cikkének, vagyis a vélemény és a kifejezés szabadságát elismerő cikknek a vizsgálata is.

Ezek után fel kell tennem a kérdést, hogy vajon mely nyelven vagy nyelveken van joga minden embernek e szabadságokhoz? Fel kell tennem ezt a kérdést, mert a világon ma mintegy 7000 nyelvet beszélnek az emberek anyanyelvként, illetve első nyelvként,¹⁷ s mivel egyetlen ember sem képes nyelvhasználatra általában, minden ember csak az említett mintegy 7000 nyelv valamelyikén – vagy valamely jelnyelven, esetleg valamely kihalt, vagy mesterséges nyelven – lehet egyáltalán nyelvhasználó. Más szóval, minthogy az említett szabadságok gyakorlása szükségképpen vagy tipikusan a görög, az angol, a magyar vagy valamely más nyelv használatával jár, az Egyezségokmánynak meg kellene mondania valamiképpen, hogy mely nyelven vagy nyelveken van joga mindenkinek e szabadságok élvezetére. Az Egyezségokmány azonban erről nem mond semmit: hallgat.

De talán mégsem kellene az Egyezségokmánynak válaszolnia a kérdésre – mondhatná valaki –, hiszen nyilvánvaló, hogy mindenkinek elsősorban a saját nyelvén van joga a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a kifejezés szabadságához. Mert mit is érnének e jogok azok számára, akik csak egyetlen nyelvet értenek és beszélnek, ha ezen a nyelven nem élvezhetnék a szóban forgó jogokat? Nyilvánvaló továbbá, hogy mindenkinek joga van a sajátján kívül más nyelvek megtanulásához és használatához is. Ám ha mindez ilyen világos, felesleges lett volna elismerni ezeket a jogokat az Egyezségokmányban. Én azonban úgy látom, hogy bizonyos értelemben épp azért lett volna, illetve lenne szükség e jogok elismerésére, mert e jogok evidensek.

Először is, vajon nem magától értetődő-e, hogy mindenkinek joga van a mozgás szabadságához, vagy hogy joga van az ártatlanság vélelméhez? Nos, úgy tűnik, mindez szintén magától értetődő, ám mégsem hallani, hogy feleslegesek e jogok az Egyezségokmányban. Az tehát, hogy valami evidens, még nem ok arra, hogy kimaradjon egy emberi jogi dokumentumból.

Másodszor, gondoljunk az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat híres soraira:

„Magától értetődőnek (kiem. tőlem, A. Gy.) tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőnek teremtettet, hogy Teremtőjük elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel őket, s hogy ezek közé tartozik az élethez, a szabadsághoz, valamint a boldogság kereséséhez való jog.”

Ennek értelmében az emberi jogok dokumentumai nem csak hogy tartalmazhatnak evidenciákat, hanem akár evidencia-gyűjteményekként is felfoghatók. Ez eset-

¹⁷ Ethnologue. 2014. <http://www.ethnologue.com/statistics>

ben viszont a legkevésbé sem magától értetődő, ha e dokumentumokból kimaradnak a szintén evidens nyelvi jogok.

Bárhonnan nézzük is tehát a dolgot, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az Egyezségokmányoknak válaszolnia kellett volna, illetve válaszolnia kellene arra a kérdésre, hogy mely nyelven vagy nyelveken van joga minden embernek a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a kifejezés szabadságához. De vajon miképpen kellett volna vagy kellene az Egyezségokmányoknak ezt a választ megjelenítenie, vagyis miként, milyen formában kellene a választ definiáló jogot vagy jogokat elismernie?

Az eddigiekben azt találtuk, hogy a lényegét illetően két jog definiálja ezt a választ: az egyik az, hogy mindenkinek elsősorban a saját nyelvén van joga a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a kifejezés szabadságának gyakorlásához, a másik pedig az, hogy mindenkinek joga van bármely más nyelven is e jogok gyakorlásához. Ha azonban mindenkinek joga van ahhoz, hogy mind a saját nyelvén, mind bármely más nyelven gyakorolja a szóban forgó jogokat, akkor nyilván joga van mindenkinek ahhoz is, hogy ő maga döntse el, hogy alkalmasint mely nyelven gyakorolja ezeket a jogokat. Ez viszont azt jelenti, hogy mindenkinek joga van az adott körben, vagyis a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a kifejezés szabadsága körében a nyelvválasztáshoz, vagyis a nyelvszabadsághoz. Végző soron tehát ez az a jog, amelyet az Egyezségokmányoknak el kellett volna, illetve el kellene ismernie.

Ezzel az eredménnyel azonban épp oda jutottunk, ahová az Egyezségokmány 27. cikkének elemzése során egyszer már eljutottunk: a nyelvszabadsághoz. Más szóval nemcsak az Egyezségokmány 27. cikkében elismert kisebbségi nyelvi jog, hanem az Egyezségokmány 18. és 19. cikkében elismert alapvető szabadságok elemzése is egy egyetemes, minden embert megillető szabadsághoz, a nyelvszabadsághoz vezetett. Ily módon az Egyezségokmány kétszeresen is hiányos, kétszeresen is hiányzik belőle a nyelvszabadság elismerése.

A mondottakból további következtetések is adódnak. Először is elesik az az érvelési lehetőség, miszerint az Egyezségokmány megalkotói talán nem is azzal követték el a hibát, hogy rosszul definiálták a 27. cikkben elismert nyelvi jogot, hanem azzal, hogy egyáltalán elismerték. Hiába döntöttek volna ugyanis úgy, hogy kihagyják ezt a jogot a 27. cikkből, a nyelvszabadság ekkor is hiányozna az Egyezségokmányból.

Még fontosabb, hogy a nyelvszabadságot a 27. cikkben elismert nyelvi jogon kívül épp a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a szólás vagy kifejezés szabadságából vezettük le: e szabadságokat ugyanis igen sok emberi jogi dokumentum elismeri. Ezért – mivel a levezetés során csak mintegy mellékesen támaszkodtunk a szóban forgó szabadságoknak az Egyezségokmányban foglalt szövegére – a nyelvszabadságot nem csupán az Egyezségokmányban kellett volna, illetve kellene elismernie, hanem gyakorlatilag minden olyan dokumentumnak is, amely felsorolja az emberi jogokat és az emberi jogok között elismeri a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a szólás vagy kifejezés szabadságát is.

E megállapításokat, illetve következtetéseket megerősíti az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának a Ballantyne, Davidson, McIntyre ügyben az Egyezségokmány 19. cikkével kapcsolatban kialakított véleménye is. Ez így hangzik:

„A Bizottság úgy véli, hogy nem szükséges megtiltani az angol nyelvű kereskedelmi hirdetéseket annak érdekében, hogy védelmet nyújtsanak a frankofón csoportnak sérülékeny kanadai helyzetében. Ez a védelem elérhető más utakon is, melyek nem zárják ki azok kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven, akik olyan területeken érdekeltek, mint a kereskedelem. A törvény megkövetelhetné például, hogy a hirdetéseket tegyék közzé mind francia, mind pedig angol nyelven. Egy állam hivatalos nyelvvé választhat egy vagy több nyelvet, de nem tagadhatja meg – a közélet szféráin kívül – az egyén szabadságát önmaga kifejezésére a maga által választott nyelven. Ennek megfelelően a Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy sérelmet szenvedett a 19. cikk (2) bekezdése.”¹⁸

A Bizottság e véleménye első látásra meghökkentő, hiszen az Egyezségokmány 19. cikkének szövege – ellentétben a 27. cikk szövegével – egy szót sem szól a saját nyelv használatához való jogról, sőt még a nyelvről sem.¹⁹ Hogy hogyan születhetett meg ilyen körülmények között ez a vélemény? Nyilván úgy, hogy a Bizottság szembetalálta magát a panaszosok álláspontjával, mely ebben az összefüggésben két állítást tartalmazott: egyfelől azt, hogy a kereskedelmi hirdetések és feliratok voltaképpen a vélemény és a kifejezés szabadságának körébe esnek, másfelől pedig azt, hogy a vélemény és a kifejezés szabadsága magában foglalja a saját nyelven történő kifejezés szabadságát is. Nos, a Bizottság magáévá tette a panaszosok mindkét állítását, sőt a nyelvi kérdésben ennél tovább is ment, amennyiben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vélemény és a kifejezés szabadsága magában foglalja nem csupán a *saját* nyelven, hanem a *bármely* nyelven való kifejezés szabadságát is. Ez viszont azt jelenti, hogy a Bizottság szerint a vélemény és a kifejezés szabadságának van egy íratlan tartalmi eleme is, s az a megállapítás, hogy az Egyezségokmány 19. cikkének (2) bekezdése magában foglalja az egyének „kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven”, csak úgy értelmezhető, hogy e megállapítással a Bizottság mintegy felszínre hozta és szavakba öntötte ezt az íratlan tartalmat.

Véleményem szerint a Bizottság helyesen járt el, amikor – magáévá téve a panaszosok felfogását – arra a következtetésre jutott, hogy a vélemény és a kifejezés szabadságáról az Egyezségokmány 19. cikkében adott meghatározásnak van egy rejtett, íratlan tartalmi eleme, s úgy vélem, helyesen is foglalta írásba ezt az tartalmat. Hiányérzetet kelt viszont bennem, hogy a Bizottság nagyon röviden, szinte csak utalásszerűen értvelt e véleménye mellett, s hogy nem nevezte néven a szóban forgó tartalmi elemet.

¹⁸ Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada, 358/1989. és 385/1989. 11.3.

¹⁹ Az Egyezségokmány 19. cikke (2) bekezdésének szövege – melynek magyar változatát a kihirdető jogszabályból kölcsönöztem, de amelyet az angol változat alapján pontosítottam – a következőképpen hangzik: „Mindenkinek joga van a kifejezés szabadságához; ez a jog magában foglalja mindenkinek azt a szabadságát, hogy keressen, kapjon és átadjon bármiféle információkat és eszméket határokon tekintet nélkül akár szóban, akár írásban vagy nyomtatásban, vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon.”

Akárhogy is, a Bizottság azzal, hogy megállapította: a vélemény és a kifejezés szabadságának az Egyezségokmány 19. cikkében adott definíciója magában foglalja az egyének „kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven”, megválaszolta azt a kérdést, amelyet én a fentiekben elméleti nézőpontból vettem fel, és amely kérdés úgy hangzott, hogy vajon mely nyelven vagy nyelveken van joga minden embernek a vélemény és a kifejezés szabadságára? Mindez rendkívül fontos. Először is a kérdést ez esetben az élet vetette föl, s ez jelzi, hogy a probléma nem pusztán elméleti jellegű. Fontos továbbá, hogy az Emberi Jogi Bizottság érdemi választ adott a kérdésre, mert ezzel elfogadta, hogy a kérdés jogos, s hogy ezért akkor is meg kell válaszolni, ha az Egyezségokmány 19. cikke egy szót sem szól a nyelvről. Rendkívül fontos továbbá a Bizottság válaszában a tartalma, vagyis az, hogy az Egyezségokmány 19. cikke magában foglalja az egyének „kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven”. A Bizottság ugyanis ezzel voltaképpen azt mondta ki, hogy az Egyezségokmánynak a vélemény és a kifejezés szabadságát definiáló cikke magában foglalja az egyének, azaz végső soron *minden* egyén jogát a nyelvválasztás szabadságához, más szóval a nyelvszabadsághoz.²⁰ Mindez pedig azt jelenti, hogy az Emberi Jogi Bizottság válasza ugyanaz, mint az én válaszom volt a fentiekben elméleti nézőpontból már fölvetett kérdésre, azzal a különbséggel mégis, hogy az Emberi Jogi Bizottság nem nevezte néven a nyelvszabadságot. Fontos végül, hogy bár a Bizottság tagjai közül nyolcan különvéleményt, illetve párhuzamos véleményt fogalmaztak meg, vagy csatlakoztak ilyen véleményekhez, egyetlen bizottsági tag sem kérdőjelezte meg, hogy az Egyezségokmány 19. cikkében elismert vélemény- és kifejezési szabadság magában foglal egy nyelvi jogot is: az egyének „kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven”.

Mindezek után megállapítható, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a Ballantyne, Davidson, McIntyre ügyben elismerte a nyelvszabadságot a vélemény és a kifejezés szabadsága körében, s ezzel valamelyest pótolta a nyelvszabadság– a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában történő – jogalkotói elismerésének a hiányát. Ily módon immár az ENSZ is elismerte a nyelvszabadságot, igaz, egyelőre még nem jogalkotással, hanem csupán egy egyedi ügyben adott jogértelmezéssel.

A mondottakhoz már csak azt kell hozzátennem, hogy ha az Egyezségokmány hallgatólagosan elismerte, illetve elismeri a nyelvszabadságot, s ezt immár az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága meg is állapította, akkor az ENSZ-nek az Egyezségokmány kiegészítésével *kifejezetten* is el kellene ismernie ezt a szabadságot, hiszen az Egyesült Nemzetek nem csupán *néhány*, hanem *valamennyi* emberi jog tiszteletben tartása mellett kötelezték el magukat.

²⁰ Az, hogy a Bizottság ezt az Egyezségokmány 19. cikke által hallgatólagosan elismert jogot valóban úgy fogta fel, hogy e jog minden embert megillet, még világosabban kiténik a Singer v. Canada ügyben kifejezésre juttatott véleményéből. Ebben az ügyben a Bizottság, miközben a Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada ügyben kialakított véleményére hivatkozott, a szóban forgó jog alanyait immár grammatikailag is univerzálisan, az általános alany használatával határozta meg, azaz úgy idézte fel, mint azt a „szabadságot, hogy az ember a maga által választott nyelven fejezze ki magát”. Singer v. Canada, 12.2.

Az eddigiekben két úton is levezettem a nyelvszabadságot a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából: egyfelől az Egyezségokmány 27. cikkéből, másfelől pedig az Egyezségokmány 18. és 19. cikkéből. Ha azonban a nyelvszabadság levezethető nem csupán az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jogból, hanem az Egyezségokmány 18. és 19. cikkében elismert szabadságokból, vagyis a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, valamint a vélemény és a kifejezés szabadságából is, akkor – amint azt már megfogalmaztam – levezethetőnek kell lennie a nyelvszabadságnak minden más olyan dokumentumból is, amely elismeri ezeket a szabadságokat. Minthogy pedig az emberi jogoknak igen sok dokumentuma elismeri ezeket a szabadságokat, minden ilyen dokumentumnak el kellett volna, illetve el kellene ismernie a nyelvszabadságot is. Ám ha ez így van, akkor hogyan lehetséges, hogy eddig még senkinek sem jutott eszébe a nyelvszabadság, vagyis az, hogy van ilyen szabadság is, amelyet el kellene ismerni? Felettébb meglepő más szóval – vethetné fel valaki –, hogy a nyelvszabadságnak a Ballantyne, Davidson, McIntyre és néhány további ügyön kívül nincsenek érdemleges előzményei a nemzeti és a nemzetközi jogban, s nincsenek érdemleges előzményei a filozófiában, az elméletben és a jogtudományban sem. Nos, vannak.

5. Miként illeszkedik a nyelvszabadság a nemzeti és a nemzetközi jog fejlődésébe?

A Belga Királyság alkotmánya kezdettől fogva, 1831 óta tartalmazza a következő rendelkezést: „*A Belgiumban divatozó nyelvek használata tetszés szerinti; a nyelvhasználatot csak törvény szabályozhatja, és csak a hatósági aktusok és a bírósági ügyek tekintetében.*”²¹ Mi más ez, ha nem a nyelvszabadság elismerése? Hiszen ez a rendelkezés mindenkit feljogosít arra, hogy ő maga válassa meg, hogy a Belgiumban divatozó nyelvek közül melyiket kívánja használni.

Mindazonáltal nem Belgium volt az egyetlen állam, amely már a XIX. században elismerte a nyelvszabadságot: elismerte ezt a szabadságot az Osztrák–Magyar Monarchián belül a magyar, és a lényegét illetően az osztrák törvényhozás is.²² Magyarországon a népiskolai közoktatás tárgyában elfogadott 1868. évi XXXVIII. tc. csak a nyelvek *közoktatási* nyelvként történő használatáról rendelkezett, a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában született 1868. évi XLIV. tc. pedig kizárólag a nyelvek *hivatalos* használatáról,²³ s ez utóbbi törvény preambuluma azt is leszögezte, hogy „az országban divatozó többféle nyelvek” használata csak e nyelvek „hivatalos

²¹ TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, KJK KERSZÖV, 2005. 118. Megjegyzem, az e forrásban olvasható szöveget az eredeti francia alapján kissé pontosítottam. La Constitution Belge du 7 Fevrier 1831. <http://www.unionisme.be/Constitution.htm>

²² A magam részéről úgy vélem, a nyelvszabadság levezethető az 1867. évi osztrák alkotmány 19. cikkének rendelkezéseiből.

²³ Talán nem felesleges itt megemlíteni, hogy Magyarországnak ekkor még – Angliához hasonlóan – csak íratlan alkotmánya volt, s ezért a nyelvhasználatra vonatkozó legfontosabb előírások csak törvényben jelenhettek meg.

használatára nézve” eshet „külön szabályozás alá”, s e körben is csak a „szükséges mértékben”. Amiből természetesen az következik, hogy e nyelvek magánhasználatára tetszés szerinti, azaz szabad.

A mondottakból kitűnik, hogy a szóban forgó két magyar törvény a belga alkotmány idézett rendelkezéséhez igen hasonló szellemben fogant. Ez főként abban mutatkozott meg, hogy a magyar törvények az országban divatozó nyelvek magánhasználatát egyáltalán nem szabályozták, sőt a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott törvény preambuluma – mint láttuk – ki is zárta, hogy a nyelvhasználat e körben „külön szabályozás alá” essék. Hasonlóan alakult a nyelvek hivatalos, közoktatási és közéleti használatának szabályozása is. A belga jogalkotó eredetileg csak a francia nyelvet tette hivatalossá Belgiumban, s a nemzetiségi egyenjogúságról szóló magyar törvény értelmében Magyarországnak is csak egyetlen hivatalos nyelve vagy államnyelve volt, a magyar.

A belga törvényhozás azonban 1878-ban elfogadott egy törvényt, amely előírta a flamand nyelv hivatalos nyelvként való használatát a hatóságok számára négy tartományban az igazgatásuk alá tartozó személyekkel való érintkezésben, s a folyamat 1898-ban akként folytatódott, hogy a törvényeket immár mindkét nyelven ki kellett hirdetni. Ami Magyarországot illeti, az 1868. évi XLIV. tc. – mely a magyar nyelvet Magyarország államnyelveként határozta meg – előírta, hogy „a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók”. Előírta továbbá e törvény, hogy a törvényhatóságokban az ügykezelés és a jegyzőkönyvvezetés nyelve a magyaron kívül bármely más nemzetiségi nyelv is lehet a testületi vagy bizottmányi tagok egyötödének kívánságára. A törvény értelmében az első fokú bíróságok a községek ügykezelési nyelvén ítélezhettek, s a magyar nyelven hozott másodfokú végzéseket, határozatokat és ítéleteket kötelesek voltak a magyar mellett a felek által választott nyelven is kiállítani vagy kiadni, amennyiben e nyelv az első fokú bíróságnak ügykezelési, vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volt. A törvényi rendelkezések értelmében a törvényhatósági tisztviselőknek a községekkel, valamint a magánszervezetekkel és magánszemélyekkel való érintkezésükben lehetőleg ezek nyelvét kellett használniuk, továbbá a kötelező iskoláztatást lehetőleg mindenkinek az anyanyelvén kellett biztosítani alsó- és középfokon egyaránt, s még a magyar bankjegyek feliratozása is tíz nyelvű volt.²⁴

Magyarországon eszerint nem csupán a magyar nyelv volt hivatalos használatban, éspedig *eljárási nyelvként*, hanem széles körű és rendszeres hivatalos használatban volt – az átmenetileg még mindig használható latin mellett – az országban élő többi nemzetiség nyelve, így a román, a szlovák, a német, a szerb stb. is. Ezért nézetem szerint helyesebb lett volna, ha az 1868. évi XLIV. tc. az államnyelvről inkább úgy rendelkezik, hogy Magyarország első államnyelve, illetve első hivatalos nyelve a magyar, s hogy ezen kívül hivatalos nyelv még a törvény előírásainak megfelelő

²⁴ Igaz, a húsz koronás bankjegy egyik oldalán a szöveg kizárólag magyar nyelvű volt, a másik oldalán pedig német nyelvűek voltak a fő feliratok, de azért a bankjegyen apró betűkkel további nyolc nyelven is el lehetett olvasni azt, hogy húsz korona.

módon az országban élő minden más nemzetiség nyelve, valamint – még egy bizonyos átmeneti ideig – a latin is: ez felelt volna meg ugyanis a létező, a tényleges jogi szabályozásnak.²⁵

Az eddigiekből elég egyértelműen kirajzolódik, hogy a nemzeti jog azokban az államokban, ahol elismerte a nyelvszabadságot, a hivatalos nyelvhasználaton és a közoktatási nyelvhasználaton kívül, azaz a széles értelemben vett magánéletben, mintegy *magánéleti nyelvszabadságként* ismerte el, a hivatalos nyelvhasználatra, valamint a közoktatáson belüli nyelvhasználatra pedig speciális szabályokat alkotott. Rendkívül fontos azonban, hogy az utóbbi szabályok is hasonlóan alakultak: ezekben az országokban kimondva vagy kimondatlanul hivatalos nyelvvé és közoktatási nyelvvé vált előbb-utóbb az ország területén hagyományosan beszélt nyelvek szinte mindegyike. Ez pedig gyakorlatilag azt jelentette, hogy ezekben az országokban a nemzeti jog bizonyos fokban még a hivatalos nyelvhasználatra és a közoktatási nyelvhasználatra is kiterjesztette a nyelvszabadságot.

Összegzésként azt lehet mondani, hogy a nemzeti jog néhány országban már a XIX. században elismerte a nyelvszabadságot, és pedig az egyes országok vonatkozó szabályai között mutatkozó jelentős eltérések ellenére nagyon hasonló tartalommal és nagyon hasonló terjedelemben. Ugyanakkor a nemzeti jog ekkor még egyetlen esetben sem nevezte néven a nyelvszabadságot, s ez nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a nyelvszabadságnak ezek az elismerései a kívánatosnál csak kisebb mértékben hatottak a jogfejlődésre.

A nyelvszabadság elismerése nem korlátozódik a nemzeti jogra. Elismerte a nyelvszabadságot egy ízben már a *nemzetközi jog* is, mégpedig az első világháború után létrehozott nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer keretei között. A nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer voltaképpen egy *univerzális* jelentőségű *regionális* konstrukció volt. Regionális volt a konstrukció azért, mert Irakot és Törökországot Európán kívül fekvő részét nem számítva csupán közép- és kelet-európai államokat kötelezett, univerzális jelentősége pedig egyebek közt abból származott, hogy maga a rendszer egy világszervezet, a szintén az első világháború után létrehozott Nemzetek Szövetségének garanciája alatt állt.

Ennek a meglehetősen összetett, sokféle elemből felépülő rendszernek meglepően *egységesek* voltak az általános anyagi jogi szabályai: e normák csaknem szó szerint megegyeztek a rendszer fő jogforrásaiban: a békeszerződésekben, a kisebbségi szerződésekben, valamint a kisebbségi nyilatkozatokban.²⁶ Az egyöntetűség úgy jött létre, hogy az elsőként elkészült Lengyel Kisebbségi Szerződés – pontos címe szerint a „Szerződés Lengyelország függetlenségéről és a kisebbségek védelméről” – modellként szolgált a későbbi szerződések és nyilatkozatok számára. Témánk szempontjából az a rendelkezés a legfontosabb, amelyet Lengyel Kisebbségi Szerződés 7. cikkének (3) bekezdése így mondott ki:

²⁵ ANDRÁSSY i. m. (3. lj.) 175–177.

²⁶ A kisebb eltérésekről ld. BUZA i. m. (43. lj.) 27–28.

„Egyetlen lengyel állampolgár sem korlátozható semmilyen nyelv szabad használatában a magánéletben, a kereskedelemben, a vallásban, a sajtóban vagy bármilyen természetű közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.”²⁷

Nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés nem egy kisebbségi nyelvi jogot, hanem egy egyetemes, minden állampolgárt megillető nyelvi jogot ismert el és minden nehézség nélkül megállapítható az is, hogy ez a jog a nyelvszabadsághoz való jog volt. A Lengyel Kisebbségi Szerződés 7. cikkének (3) bekezdése tehát elismerte a nyelvszabadságot a magánéletre, a kereskedelemre, a vallásra, a sajtóra és bármilyen természetű közzétételre, valamint a nyilvános gyűlésekre kiterjedően, ugyanakkor – mintegy folytatva a nyelvszabadság elismerésének a nemzeti jogban már megismert „hagyományát” – ez a rendelkezés sem nevezte néven a nyelvszabadságot.

A kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga speciális rendelkezésekkel szabályozta a hivatalos nyelvhasználatot, valamint a közoktatáson belüli nyelvhasználatot. A szabályozás felhatalmazást adott a kötelezett államok kormányzatának a többségi nyelv hivatalos nyelvvé tételére és a vonatkozó részletszabályok megalkotására – ideértve a közoktatáson belüli szabályozást is –, másfelől azonban néhány fontos előírással korlátozta is az ez irányú jogalkotást. Egyebek közt előírta, hogy a többségi nyelvtől eltérő nyelvű állampolgárok „nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni”, s hogy „olyan városokban és kerületekben”, ahol a többségi nyelvtől eltérő nyelvű állampolgárok „jelentékeny arányban laknak”, „a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket” engedélyezzenek avégből, hogy az ilyen állampolgárok „gyermeküket az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák”. Ez a rendelkezés azonban nem akadályozta az érintett kormányokat abban, hogy a többségi nyelv oktatását „az említett iskolákban is” kötelezővé tegyék.²⁸

A mondottakból kiviláglik, hogy a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga a korábban már tárgyalt nemzeti jogi rendelkezésekhez hasonlóan szintén a tág értelemben vett magánélet szférájában ismert el a nyelvszabadságot, s a nemzeti szabályozáshoz hasonlóan szintén speciális előírásokkal rendezte a hivatalos nyelvhasználatot, illetve a közoktatáson belüli nyelvhasználatot. A részletekben persze már voltak eltérések is; a legfontosabb talán az, hogy a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga nem írta elő a kötelezett államoknak a nem többségi (vagyis a kisebbségi) nyelvek hivatalos nyelvvé tételét, s a szóban forgó

²⁷ Uo. Megjegyzem, a rendelkezés fordítását némileg pontosítottam.

²⁸ A hivatkozott rendelkezések a Lengyel Kisebbségi Szerződésben így szerepeltek: „A lengyel kormány által bármiként megállapított hivatalos nyelv ellenére a nem lengyel nyelvű lengyel állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.” [7. cikk (4) bekezdés.] „Olyan városokban és kerületekben, ahol nem lengyel nyelvű lengyel állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a lengyel kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily lengyel állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a lengyel kormányt abban, hogy a lengyel nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.” [9. cikk (1) bekezdés]. HALMOSY i. m. (50. lj.) 87.

nem többségi (vagyis kisebbségi) nyelveket *de facto* hivatalos nyelveknek sem lehetett tekinteni a vonatkozó részletszabályok viszonylagos gyengesége miatt. Másfelől viszont – mint a Lengyel Kisebbségi Szerződés 7. cikke (3) bekezdésének szövegéből láttuk – a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga a korábban megismert nemzeti jogi rendelkezésektől eltérően igen figyelemre méltó részletszabályokat tartalmazott a magánéleti nyelvszabadság terjedelméről, vagyis azokról az életszférákról, amelyekre ez a szabadság kiterjed, s e meghatározást tovább finomította az egyesülési szabadság újszerű megfogalmazásával, s közvetve a 9. cikk (2) bekezdésében foglalt rendelkezéssel is.

A kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga összesen 14 államot kötelezett – Albániát, Ausztriát, Bulgáriát, Csehszlovákiát, Észtországot, Görögországot, Irakot, Jugoszláviát, Lengyelországot, Lettországot, Litvániát, Magyarországot, Romániát és Törökországot –, s ennek megfelelően ezekben az államokban a minden állampolgárt megillető nyelvszabadság éppúgy elismert joggá vált, mint például a vallás szabad gyakorlásának joga.²⁹ Ily módon az első világháború után immár 15 állam – Belgium és az imént felsorolt 14 állam – ismerte el alaptörvényi szinten a nyelvszabadságot.

Biztatóak voltak a további kilátások is. A Nemzetek Szövetségének Közgyűlése 1922-ben és 1933-ban is elfogadott egy olyan javaslatot, amely szerint „a kisebbségi szerződésekkel nem kötelezett államoknak is ugyanazokhoz a zsinórmértékekhez kellene magukat tartaniuk, mint az ilyen szerződésekkel kötelezett államoknak”.³⁰ A Közgyűlés ezzel voltaképpen azt az óhaját fejezte ki, hogy a kisebbségvédelmi rendszer zsinórmértékei váljanak egyetemes, az egész világon, a világ valamennyi országában elismert zsinórmértékekké, s ez az óhaj természetesen vonatkozott a nyelvszabadságra is. Ilyenfórmán a nemzetközi közösség egyszer már a világ valamennyi országára kiterjedően is elismerte, igaz, csak „óhaj” formájában a nyelvszabadságot, azaz minden ember, illetve minden állampolgár jogát a nyelvszabadságra.

Említést érdemel végül, hogy egy tekintélyes intézmény, a Nemzetközi Jogi Intézet 1929-ben elfogadott egy nyilatkozatot az ember nemzetközi jogairól, s a nyilatkozat 3. cikke a következőképpen szól: „Minden államnak el kell ismernie minden egyén egyenlő jogát a választása szerinti nyelv szabad használatához és tanításához.”³¹ Világos és egyértelmű, hogy ez a cikk a nyelvszabadság elismerésére, pontosabban szólva a nyelvszabadságnak mint egy egyetemes, minden embert megillető emberi jognak az elismerésére szólította fel a világ államait, ez pedig jelzi, hogy a nyelvszabadság a nemzetközi jog legmagasabb akadémiai, tudományos köreiben is meglehetősen elfogadottá vált. Ennek is volt azonban egy szépséghibája: ez a cikk sem nevezte néven a nyelvszabadságot.

²⁹ A rendszer általános anyagi joga egyébiránt előírta a kötelezett államoknak, hogy ismerjék el valamennyi lakosuk részére a vallás szabad gyakorlásához való jogot. Ld. pl. a Lengyel Kisebbségi Szerződés 2. cikk (2) bekezdését. HALMOSY i. m. (50. lj.) 85.

³⁰ J. B. SCHECHTMAN: Decline of the International Protection of Minority Rights. *The Western Political Quarterly*, 1951/4. 1.

³¹ http://www.idi-iiil.org/idiIF/resolutionsF/1929_nyork_03_fr.pdf; vö. még ANDRÁSSY i. m. (3. lj.) 35–36.

A mondottak persze még mindig nem jelentik azt, hogy az első világháborút követő években küszöbön állt a nyelvszabadság nemzetközi jogi elismerésének univerzális szintre emelése. Az mindazonáltal túlzás nélkül állítható, hogy az alapok megvoltak ehhez.

A II. világháború kitörésének idejére gyakorlatilag működésképtelenné vált a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer, s a háború után már nem állították helyre működését: az események új irányt vettek. Létrejött egy új világszervezet, az ENSZ, majd néhány év elteltével kimondta feloszlását a régi, a Nemzetek Szövetsége. Az új világszervezet Alapokmánya leszögezte, hogy az Egyesült Nemzetek „elő fogják mozdítani” „az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra tekintet nélkül történő általános tisztelétét és betartását”, s nem sokkal az Alapokmány elfogadása után meg is kezdődtek az emberi jogok nemzetközi kodifikálására irányuló munkálatok. Ezzel ismét megnyílt a lehetőség a nyelvszabadság nemzetközi jogi elismerése előtt, és pedig minden eddiginél ígéretesebb módon, hiszen most már nem egy kisebbségvédelmi rendszer jogának kimunkálása volt napirenden, hanem az emberi jogok nemzetközi elismerése.

Éppen ezért nehéz megérteni, hogy amikor az ENSZ Közgyűlése elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, azt a dokumentumot, amely első ízben sorolja fel és definiálja az emberi jogokat és alapvető szabadságokat egy nemzetközi jogi okmányban, akkor hogyan hagyhatta ki ebből a nyelvszabadságot. Ennél is nehezebb azonban megérteni, hogy hogyan ismerhetett el az ENSZ később, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27. cikkében a nyelvszabadság helyett és helyén egy kisebbségi nyelvi jogot. Azt pedig már végképp nehéz megérteni, hogy míg a korábbi kisebbségvédelmi rendszer, melynek elnevezése és rendeltetése azt sugallja, hogy ha elismeri a saját és a más nyelvek használatához való jogot, akkor kisebbségi nyelvi jogokként ismeri el őket, nos ez a rendszer egy egyetemes, minden állampolgárt megillető jog, a nyelvszabadság részelemeiként ismerte el a saját és a más nyelvek használatához való jogot, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya viszont, melynek elnevezése és rendeltetése azt sugallja, hogy egyetemes, minden embert megillető emberi jogokat ismer el, nos, ez a dokumentum csak a saját nyelv használatához való jogot ismeri el, s ami a legfurcsább, nem is egyetemes, mindenkit megillető jogként, hanem csupán kisebbségi jogként, a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogaként.

Az emberi jogok univerzális nemzetközi jogának ezek a nyelvi jogokkal kapcsolatos ellentmondásai és gyengeségei természetesen nem maradtak következmények nélkül a regionális nemzetközi jog fejlődésére sem: az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Európai Egyezményéből hiányzik még az a nyelvi jog is, amelyet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27. cikke hibásan ugyan, de azért elismert, s kisebbségi jogi szemléletben született meg Európában a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye is. Ami pedig Amerikát és Afrikát illeti, sem az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye, sem az Afrikai Egységsszervezet (ma: Afrikai Unió) emberi jogi dokumentuma nem vette át az Egyezségokmány 27. cikkében foglalt nyelvi jogot, s e kontinenseken nem születtek kisebbségvédelmi egyezmények sem. Hasonló a helyzet az Arab Liga által létrehozott emberi jogi

rendszerekben is. Mindez pedig jelzi, hogy az egyszer elkövetett hibák valóban nem múltak el következmények nélkül.

A jogalkotás gyengeségeit a *joggyakorlat* sok esetben szintén továbbörökíti, de olykor ellensúlyozza vagy ki is javítja, s ez vonatkozik a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára is. Az Egyezségokmánnyal kapcsolatos joggyakorlatot elsősorban az Emberi Jogi Bizottság alakítja, s a Bizottság – mint láttuk – a Ballantyne, Davidson, McIntyre ügyben adott jogértelmezésével továbbörökítette azt a hibát, amelyet az Egyezségokmány megalkotói követtek el az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jog *jogalanyainak* hibás definiálásával. Másfelől viszont – mint szintén láttuk – a Bizottság ugyanebben az ügyben kerülő úton korrigálta is ezt a jogalkotói hibát, sőt korrigálta a 27. cikkben elismert nyelvi jog *tartalmának* meghatározása során elkövetett jogalkotói hibát is, amikor kimondta, hogy az Egyezségokmány 19. cikkében foglalt kifejezési szabadság magában foglalja valamennyi ember, így a nyelvi többséghez tartozó valamennyi személy szabadságát is „önmaga kifejezésére a maga által választott nyelven”. Ez ugyanis azt jelenti, hogy az Emberi Jogi Bizottság az általa adott jogértelmezéssel elismerte, éspedig egyetemes, minden embert megillető szabadságként a nyelvszabadságot, s ily módon valamelyest pótolta a nyelvszabadság jogalkotói elismerésének – az Egyezségokmányban történő jogalkotói elismerésének – a hiányát. Következésképpen a Nemzetek Szövetségének nemzetközi kisebbségvédelmi rendszere után immár az ENSZ is elismerte a nyelvszabadságot, igaz, még nem jogalkotással, hanem csupán jogértelmezéssel, s a hivatalos és a közoktatási nyelvhasználatra vonatkozó implikációk nélkül.

Befejezésül térjünk vissza a nemzeti joghoz, s közelebbről Svájc alkotmányjogi fejlődéséhez. Különösen két újabb keletű fejlemény érdemel figyelmet. Az első az, hogy a Svájci Szövetségi Bíróság 1965-től kezdődően „íratlan alkotmányos jognak” ismerte el a nyelvhasználat szabadságát,³² a második pedig az, hogy az 1999. évi alkotmánymódosítás óta a svájci alkotmány 18. cikke így hangzik: „*A nyelvszabadság biztosított.*”

Az idézett alkotmányi rendelkezés kristálytisztá, világos: elismeri és immár néven is nevezi a nyelvszabadságot. A cikk ugyan nem nyújt semmilyen meghatározást e szabadság tartalmáról, mindazonáltal körvonalazódik ez a tartalom, ha egybeolvassuk e cikket az alkotmány más cikkeivel, különösen a 70. cikkel. Ez utóbbi egyebek közt kimondja, hogy a Konföderáció hivatalos nyelvei a német, a francia és az olasz, s hogy hivatalos nyelv a rétoromán is a Konföderációnak a rétoromán személyekkel fenntartott kapcsolataiban, de éppígy kimondja, hogy a kantonok határozzák meg saját hivatalos nyelveiket, s hogy a nyelvi közösségek közötti összhang megóvása végett a kantonok ügyelnek a nyelvek hagyományos területi eloszlására és figyelmet fordítanak az őshonos nyelvi kisebbségekre.³³ Mindebből egyértelműen

³² Christoph FLÜGEL: Nyelvi politika és nyelvi kisebbségek Svájcban. In: OPLATKA András – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *A többnyelvűség svájci modellje*. Budapest, Osiris, 1998. 76.

³³ A 70. cikk szövege egyébiránt a következő:

„(1) A konföderáció hivatalos nyelvei a német, a francia és az olasz. A rétoromán szintén hivatalos nyelv a konföderációnak a rétoromán személyekkel fenntartott kapcsolataiban.

kitűnik, hogy a nyelvszabadság mindenekelőtt a tágan felfogott magánéletre vonatkozik, nem pedig a nyelvek hivatalos használatára. Ez végső soron azt jelenti, hogy a svájci szabályozás a lényegét illetően szintén azt a nyomvonalat követi, amelyen a belga alkotmány 1831-ben elindult, s amelyet aztán még a XIX. században követett a magyar, s részben az osztrák szabályozás, s amelyet egy újabb változatban továbbvitt a két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga, s amelynek egyik lényegi eleméhez 1993-ban eljutott az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága is. A nyelvszabadság 1999-ben történt svájci elismerésének jelentőségét növeli, hogy ez az elismerés nevezte először pontosan néven ezt a szabadságot.

Mindezek után teljes joggal kijelenthető, hogy a nyelvszabadság egyáltalán nem ismeretlen a nemzeti és a nemzetközi jog fejlődésében: nyomon követhető e szabadság elismerése és tartalmának csiszolódása 1831 óta a nemzeti jogban, 1919 óta pedig a nemzetközi jogban is.

6. Összegzés

E tanulmányban annak az állításnak az igazolására vállalkoztam, hogy létezik egy ma még csak kevéssé ismert és elismert szabadság, a nyelvszabadság; hogy ez a szabadság éppen olyan alapvető emberi jog, mint a gondolatszabadság és a szólásszabadság; hogy ez a szabadság a gondolatszabadságból és a szólásszabadságból következik, s hogy ennek megfelelően ezt a szabadságot is el kellene ismernie mind az elméletnek, mind pedig a jogalkotásnak. Végső soron tehát azt állítottam, hogy a szabadságjogok listáit ki kellene egészíteni a nyelvszabadsággal.

Az igazolást három fő irányból kiindulva végeztem el: egy *filozófiai* érveléssel kezdtem, mely John Rawls-tól származik és amellyel Rawls eredetileg az egyenlő lelkiismereti szabadságot kívánta igazolni. Az érvről kimutattam, hogy alkalmazható a nyelvszabadságra, azaz igazolja a nyelvszabadságot is.

A második út, amelyen elindultam a *jogértelmezés* útja volt: az emberi jogok univerzális nemzetközi jogának értelmezésével, főként logikai értelmezésével bemutattam, hogy ebből a jogból több szálon is levezethető a nyelvszabadság, s hogy ezért az emberi jogok nemzetközi joga magában rejti, implicit módon magában foglalja ezt a szabadságot is. Ez azonban azt jelenti – érveltem tovább –, hogy az emberi jogok nemzetközi joga implicit módon már ma is elismeri a nyelvszabadságot, s ezért el kellene ismernie explicit formában is. Az Egyesült Nemzetek ugyanis nem csupán *néhány*, hanem *minden* emberi jog mellett kötelezték el magukat, s amikor ennek

(2) A kantonok határozzák meg saját hivatalos nyelveiket. A nyelvi közösségek közötti harmónia megővése végett a kantonok ügyelnek a nyelvek hagyományos területi felosztására és figyelmet fordítanak az őshonos nyelvi kisebbségekre.

(3) A Konföderáció és a kantonok batorítják a nyelvi közösségek közötti megértést és cserét.

(4) A Konföderáció támogatja a többnyelvű kantonokat különleges feladataik végrehajtásában.

(5) A Konföderáció támogatja a Grison és Tessin kantonok által a rétoromán és az olasz nyelv oltalmazása és fejlesztése érdekében fogantatott intézkedéseket.”

megfelelően hozzáláttak e jogok explicit formában való elismeréséhez, arra törekedtek, hogy elismerjék az összes emberi jogot.

A harmadik út, amelyen kísérletet tettem a nyelvszabadság igazolására, *a jogtörténet* útja volt: e körben arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a 19. század első harmadától kezdve a nemzeti és a nemzetközi jog fejlődésének van egy olyan vonulata, amelyben a nemzeti és a nemzetközi jogalkotók elismerték a nyelvszabadságot is. Ez pedig azt jelenti, hogy a nyelvszabadság nem csupán egy eszme, egy elismerésre váró emberi jog, hanem egy olyan jog, amely változó formákban ugyan, de immár csaknem két évszázada része a pozitív jognak is.

